

**Національно-визвольна
війна українського народу
середини XVII ст.**

План:

1. Державницька програма Б.Хмельницького.
2. Зборівська битва та угода.
3. Початок формування козацької держави.
4. Продовження національно-визвольної війни та Білоцерківська угода 1651 р.
5. Бойові дії у 1652-1653 рр. та Переяславська угода 1664 р.
6. Війна проти Речі Посполитої 1664-1666 рр.
7. Віленське перемир'я і пошук нових союзників.

1. Державницька програма Б.Хмельницького

Тріумф Б.Хмельницького у Києві

В'їзд Б.Хмельницького в Київ і зустріч його на Різдво
1648 року стала його Тріумфом.

Його зустрічали як **«пресвітлого володаря й князя
Руси»** вище православне духовенство, київська
інтелігенція та **єрусалимським патріарх Паїсій**.

Шлюб з Хеленою

- У Києві **28 грудня 1648 р.** Б. Хмельницький взяв шлюб з М. Чаплинською.
- Єрусалимський патріарх Паїсій дав йому благословління і вінчав з Чаплинською.
- На цю знаменну подію **прибули посли з Москви, з Семигороду, від султана, з Мультан, з Волощини.**

Що хотів Б.Хмельницький?

Ідея автономної козацької держави

Вважається, що вперше ідею необхідності створення автономної Української козацької держави (хоча й на обмеженій території) Б.

Хмельницький висунув **після Корсунської битви**

наприкінці травня 1648 р.

- Програма вимог до польської влади передбачала: *створення удільної держави з визначеними кордонами по Білу Церкву й Умань (включно з Лівобережжям); скасування на її території прав воєвод і старост стосовно «королівщин», міст і замків; підпорядкування Війська Запорозького безпосередньо «лише одному королю».*

Державницька програма Б. Хмельницького

Положення програми	Загальна характеристика
Визволення українського народу збройним шляхом	«Виб'ю з лядської неволі весь руський народ, а що перше я воював за шкоду і кривду свою, тепер буду воювати за нашу православну віру»
Створення Української держави в етнічних межах розселення українського народу	«За границу на війну не пойду, на турків і татар шаблі не підніму. Досить нам на Україні й Поділля і Волині; тепер досить достатку і пожитку в землі та князівстві своєму, по Львів, Холм і Галич. А ставши на Віслі, скажу дальшим ляхам: сидіте, мовчіте, ляхи»
Незалежність Української держави від Речі Посполитої	Московський посол Г. Унковський повідомляв, що «гетьман і Військо Запорозьке і вся Русь Київська під владою польського короля і панів бути не хочуть». Хмельницький вважав, що «нас Бог від них (Польщі й Литви) увільнив — короля ми не обирали і не коронували і хреста йому не цілували... і ми волею Божою цим від них вільними стали»
Українська козацька держава — правонаступниця Київської Русі	За твердженням Г. Унковського, гетьман вважав, що польська влада повинна визнати Українську державу «по тим кордонам, як володіли благочестиві великі князі, а ми в підданстві та в неволі бути в них не хочемо»
Основу устрою Української козацької держави складають порядки Війська Запорозького, поширені на все її населення	«Не постоїт мі нога жадного князя і шляхотки тут в Україні, а захочет лі хліба котрий з нами їсти, нехай же Війську Запорозькому послушний буде...»
Ідея монархічної форми правління	«Правда то єсть, що я лихий і малий чоловік, але мі то Бог дав, що єсть єдиновладцем і самодержцем руським»

2. Зборівська битва та угода

Польсько-литовський наступ

- Новий король Речі Посполитої **Ян II Казимир** зібрав нову армію і у квітні 1649 р. перейшов у наступ проти Хмельницького.
- Головне військо Речі Посполитої, під проводом самого короля, виступило з **Волині**, а литовське військо, яким командував гетьман Литви князь **Януш Радзивілл**, наступало на Київ.

Ян II Казимир Ваза

король Речі
Посполитої
(1648—1668) і
титулярний король
Швеції (до 1660).

Януш Радзивілл

польний гетьман
литовський
(1646—1654)

Наступ козаків

- Козацьке військо у червні 1649 року розпочало **наступ** у двох напрямках: основні сили під проводом Богдана Хмельницького йшли на Захід, а частина козацьких полків на чолі з полковником Михайлом Станіславом Кричевським виступила на Полісся, щоб запобігти фланговому удару литовського війська.
- На допомогу Б. Хмельницькому прибув загін кримських татар на чолі з ханом Іслям-Герасєм III.

Облога Збаража

При допомозі Іслям-Ґірея
Хмельницький 10 липня 1649 р.
оточив частину королівського війська
у Збаражі.

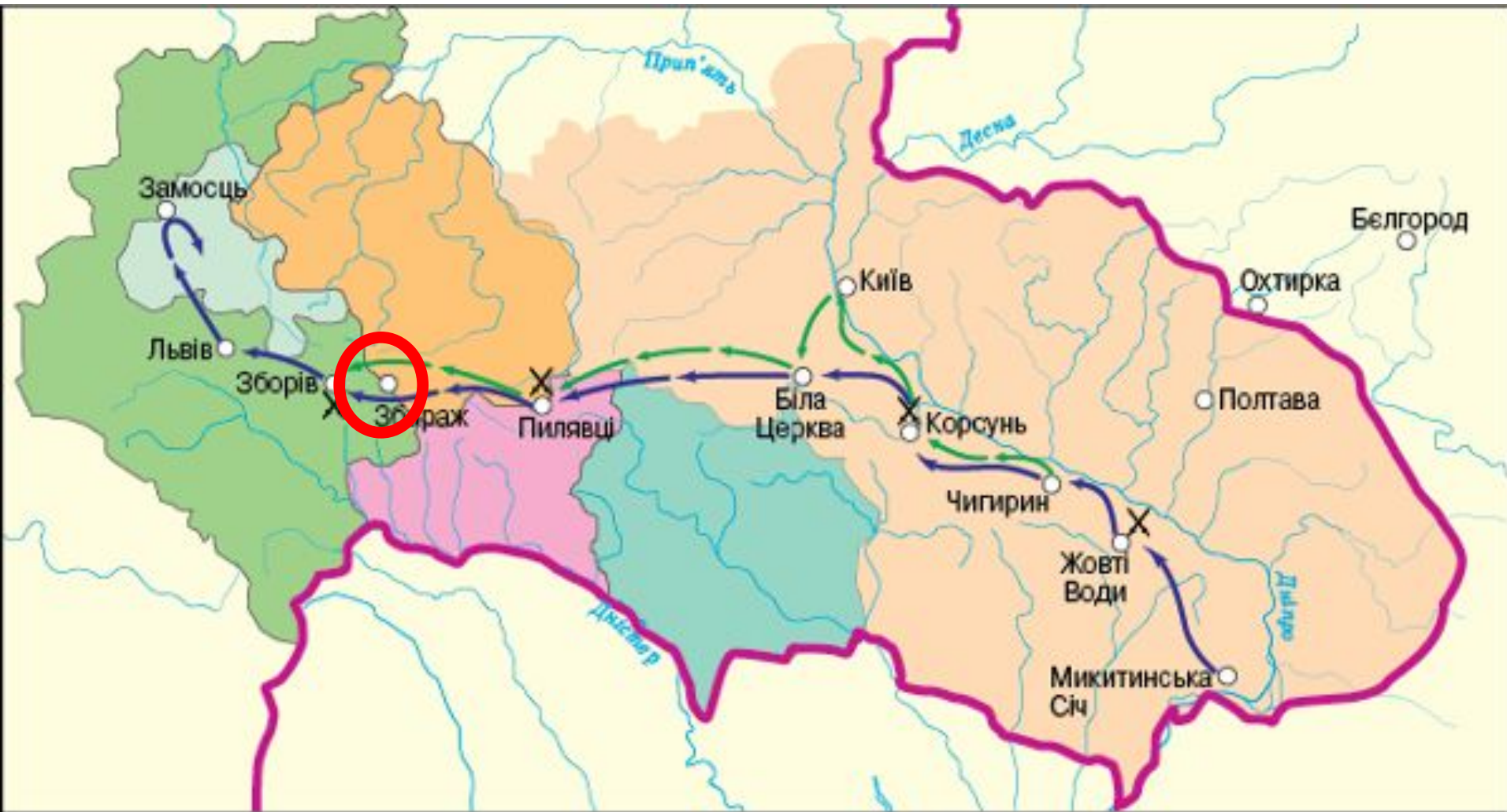

Облога Збаража 1649 р.

Облога Збаража

- В червні 1649 року козаки завдали поразки передовим частинам польської армії, які очолював Ярема Вишневецький, і оточили залишки ворожих військ у фортеці Збараж (тепер Тернопільська область).
- На підмогу обложеному з-під Любліна вирушило 30-тисячне військо, очолюване королем Яном II Казимиром.

Облога Збаража

Зборівська битва (1649)

Коли Ян II Казимир і його 25-тисячне військо рушило на поміч обложеним 15 липня 1649 р. Хмельницький несподівано напав на короля і оточив його біля Зборова

Хід битви

- Під час боїв 5 – 6 серпня 1649 р. козацькі війська майже повністю розгромили поляків.
- Під час битви на межі повного розгрому польський король Ян Казимир розпочав переговори з ханом.
- Кримський хан пішов на переговори і уклав угоду з польським королем, який пообіцяв татарам виплатити велику суму упоминків і дозволив брати ясир та грабувати українські землі на шляху до Криму.
- Не маючи можливості одночасно воювати проти польських військ і татар, Хмельницький під тиском хана змушений був почати переговори і укласти з польським королем договір, що дістав назву **Зборівського**.

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПІД ПРОВОДОМ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (ПОДІЇ 1648 – 1650 РР.)

підста кіннота наступ відступ укріплені табори гармати

УКРАЇНЦІ
 ТАТАРИ
 ПОЛЯКИ

Оточення та знищення військ.

Зборівський договір

"Декларація Його королівської милості Запорозькому Війську на дані пункти супліки".

Складалась з 12 статей. Форма — жалувана грамота короля своїм підданам.

(18 серпня 1649) — угода укладена між королем Речі Посполитої Яном II Казимиром з одного боку і Військом Запорозьким на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким з другого.

Основні умови

- Король визнавав **самоврядність Війська Запорозького, Гетьманщини, у межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств.**
- На землях Війська Запорозького влада належала гетьману, резиденція якого розміщувалась в **Чигирині**. Уряди усіх рівнів на території Гетьманщини мали право займати лише православні шляхтичі.
- У контрольованій козаками Україні не мали права перебувати війська коронні. Євреї не мали права займати державні посади й бути лихварями. Єзуїти не мали права утримувати освітні заклади.
- Чисельність козаків Війська Запорозького обмежувалась реєстром у **40 000 осіб**. **Усі ті, хто не потрапив до козацького реєстру, мали повернутися до панів.**
- Проголошувалась **амністія** всім учасникам Хмельниччини, православним і католицьким шляхтичам, які примкнули до козаків і воювали проти урядових сил.
- **Православна Київська митрополія відновлювалася у своїх правах**, а київський **митрополит** мав увійти **до сенату** Речі Посполитої. Питання про унію передавалось на розгляд сейму.

Наслідки

- Зборівський договір **формально визнавав козацьке управління південно-східними територіями Речі Посполитої**, однак не задовільняв потреб українських селян, що воювали разом з козаками.
- Як виявилось пізніше, **місцева польська шляхта і римо-католицьке духовенство**, які в результаті договору втрачали свій вплив та власність в Україні, **не збиралися виконувати його умови**.
- Підписаний мирний договір не задовольняв ані козаків, ані уряд Речі Посполитої.
- **Обидві сторони почали підготовку до нового етапу війни.**

Воєнні дії 1649 рр.

Дата	Подія	Результат
1 липня—12 серпня 1649 р.	Облога Збаража	Знята за результатами Зборівської угоди
5-6 серпня 1649 р.	Битва під Зборовим	Припинена за розпорядженням кримського хана Іслам-Гірея

ТЕСТУВАННЯ

Коли відбулася описана нижче подія?

«Увесь народ... вся чернь вітала його. Академія вітала його промовама та вигуками як Спасителя народу від рабства польського, як Мойсея, вбачаючи в імені Богдан добрий знак і називаючи його: Богом даний. Патріарх Єрусалимський надав йому титул найсвітлішого князя».

А грудень 1648 р.

Б серпень 1649 р.

В вересень 1651 р.

Г січень 1654 р.

**Столицею Війська Запорозького в часи
Визвольної війни було місто:**

А Київ;

Б Чигирин;

В Переяслав;

Г Замося.

Зборівська угода була підписана:

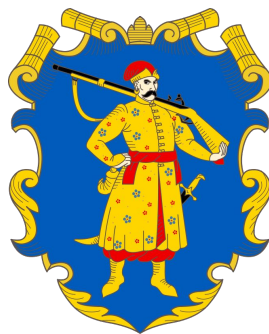
А 1648 р.;

Б 1649 р.;

В 1650 р.;

Г 1651 р.

3. Початок формування козацької держави.

Військо Запорозьке - Гетьманщина

Територія України на лівому і правому берегах Дніпра, яка в другій половині XVII ст. — до 1764 р. підпорядкувалася гетьманській владі, мала неофіційну назву **Гетьманщина**.

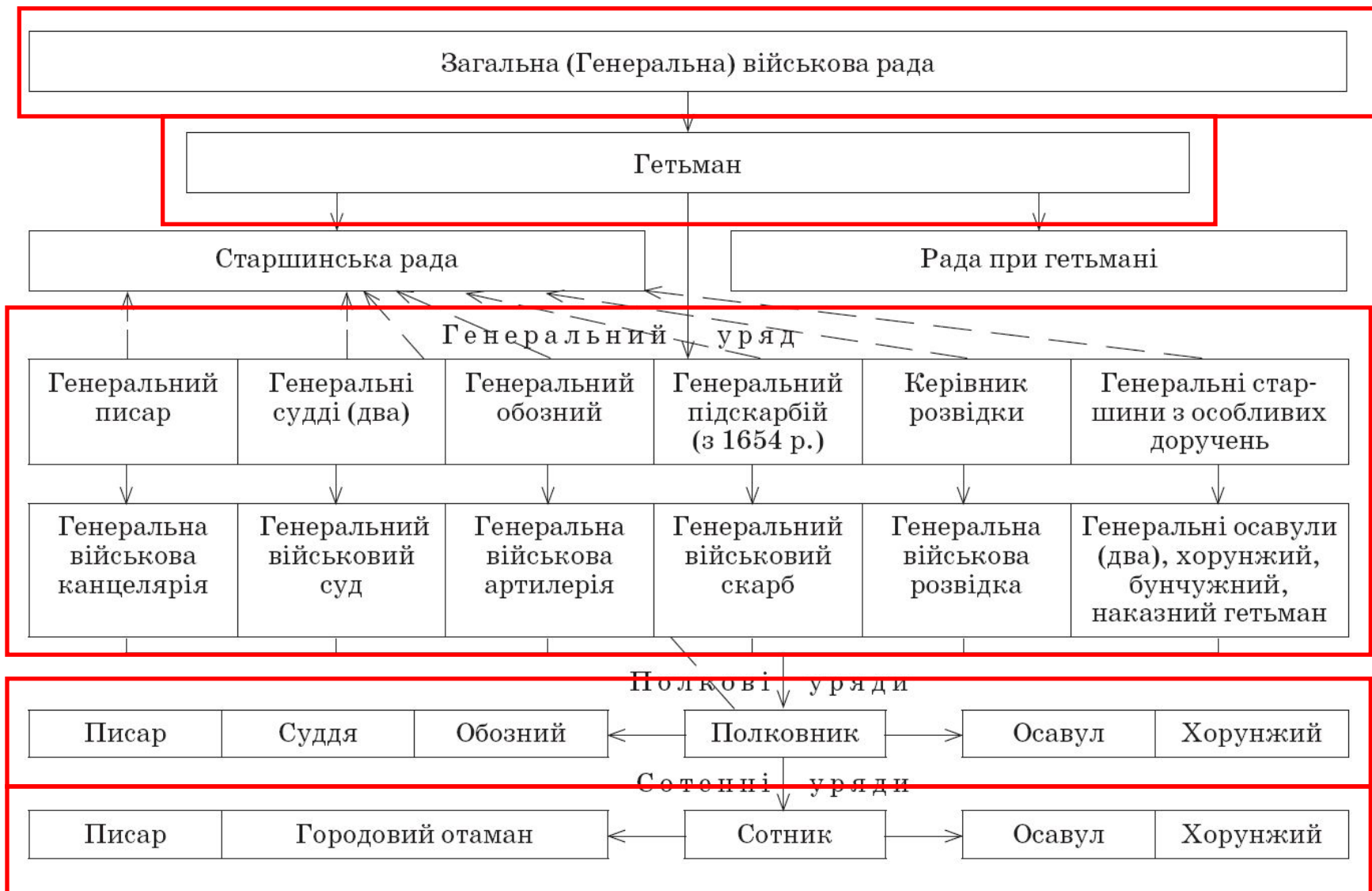
Офіційна назва Української козацької держави в цей час — **Військо Запорозьке**.

КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА ЗА ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (1648-1657 рр.)

Масштаб 1:8 000 000

Політичний устрій Війська Запорозького в середині XVII ст.

Адміністративно-територіальний устрій Війська Запорозького в середині XVII ст.

У кожному полку, залежно від території і кількості населення, нараховувалося 10—20 і більше

сотень. Територія Запоріжжя становила окрему адміністративну одиницю.

Зовнішньополітичні зв'язки Б. Хмельницького

Підтримання активних зовнішньополітичних зв'язків вимагало від Б. Хмельницького неабияких

коштів. За тодішніми звичаями всі закордонні посольства утримувалися коштом гетьманського уряду.

4. Продовження національно-визвольної війни та Білоцерківська угода 1651 р.

1651 року Річ Посполита відновила воєнні дії проти козацької України.

Воєнні дії у 1651 рр.

Дата	Подія	Результат
1—10 березня 1651 р.	Облога поляками Вінниці	Зняття облоги і відступ польської армії

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПІД ПРОВОДОМ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (події 1648 – 1650 рр.)

БИТВА НА ЖОВТИХ ВОДАХ 5-6 травня 1648 р.

БИТВА ПІД КОРСУНЕМ 16 травня 1648 р.

БИТВА ПІД ПИЛЯВЦЯМИ 11-13 вересня 1648 р.

БИТВА ПІД ЗБОРОВИМ 5-6 серпня 1649 р.

- Проголошення Б.Хмельницького гетьманом; початок Національно-визвольної війни (весна 1648 р.)
- Володіння Я. Вишневецького на Лівобережжі на початку 1648 р.
- Бахчисарайська угода про військову взаємодопомогу між козаками й татарами (лютий – березень 1648 р.)
- Дії сторін у 1648 р.:
 - козацькі війська на чолі з Б.Хмельницьким
 - татарські війська (союзники Б.Хмельницького)
 - польські війська
- Місця найважливіших перемог козацького війська
- Облога міст козаками
- Північно-західна межа території, охопленої Національно-визвольною війною
- Проголошення Б.Хмельницьким програми побудови Української козацької держави (січень 1649 р.)
- Дії сторін у 1649 р.:
 - козацькі війська на чолі з Б.Хмельницьким
 - польські війська
- Зборівський мирний договір (8 серпня 1649 р.)
- Кордони Української козацької держави за Зборівським договором
- ЧИГИРИН**
Столиця Української козацької держави

КРИМСЬКЕ ХАНСТВО

Молдавський похід Б.Хмельницького (серпень – вересень 1650 р.)

Держави, з якими Б.Хмельницький підтримував дипломатичні відносини

Володіння Османської імперії (а) та її васалів (б)

- піхота
- кіннота
- наступ
- відступ
- укриті табори
- гармати
- УКРАЇНЦІ
- ТАТАРИ
- ПОЛЯКИ
- Оточення та знищення військ.

Олена Хмельницька

Богдан палко кохав
Олену, але його
оточення і, насамперед
його сини, бажали
позбутися її. Серед
старшини гетьманшу
називали «ляшкою» і
підозрювали у зв'язках
із колишнім чоловіком
Чаплинським.

Доля Олени

- Богдан Хмельницький перед битвою під Берестечком отримав відомості від сина Тимоша про нестачу коштів у козацькій скарбниці і поручив йому розслідування цієї справи.
- У результаті **Тиміш** **стратив** **мачуху** **Олену** **та** **ніби** **то** **її** **таємного** **коханця**, **управителя** **скарбниці** **через** **повішення** **на** **воротах** **садиби**, звинувативши їх у розкраданні скарбниці.
- 20 травня 1651 року Богданові прийшло повідомлення про смерть Мотрони. Вона **завдала** **сильного** **душевного** **удару** **для** **Хмельницького**, і напевно, **була** **однією** **з** **причин** **поразок** **козаків** **під** **Берестечком**.
- **Пряких доказів про зраду Мотрони немає. Можливо звинувачення їй були сфабриковані старшинською опозицією і Тимошем особисто.**

Воєнні дії у 1651 рр.

Дата	Подія	Результат
1—10 березня 1651 р.	Облога поляками Вінниці	Зняття облоги і відступ польської армії
18 червня — 1 липня 1651 р.	<i>Битва під Берестечком</i>	Поразка української армії. Білоцерківський договір

Згубна позиція татар

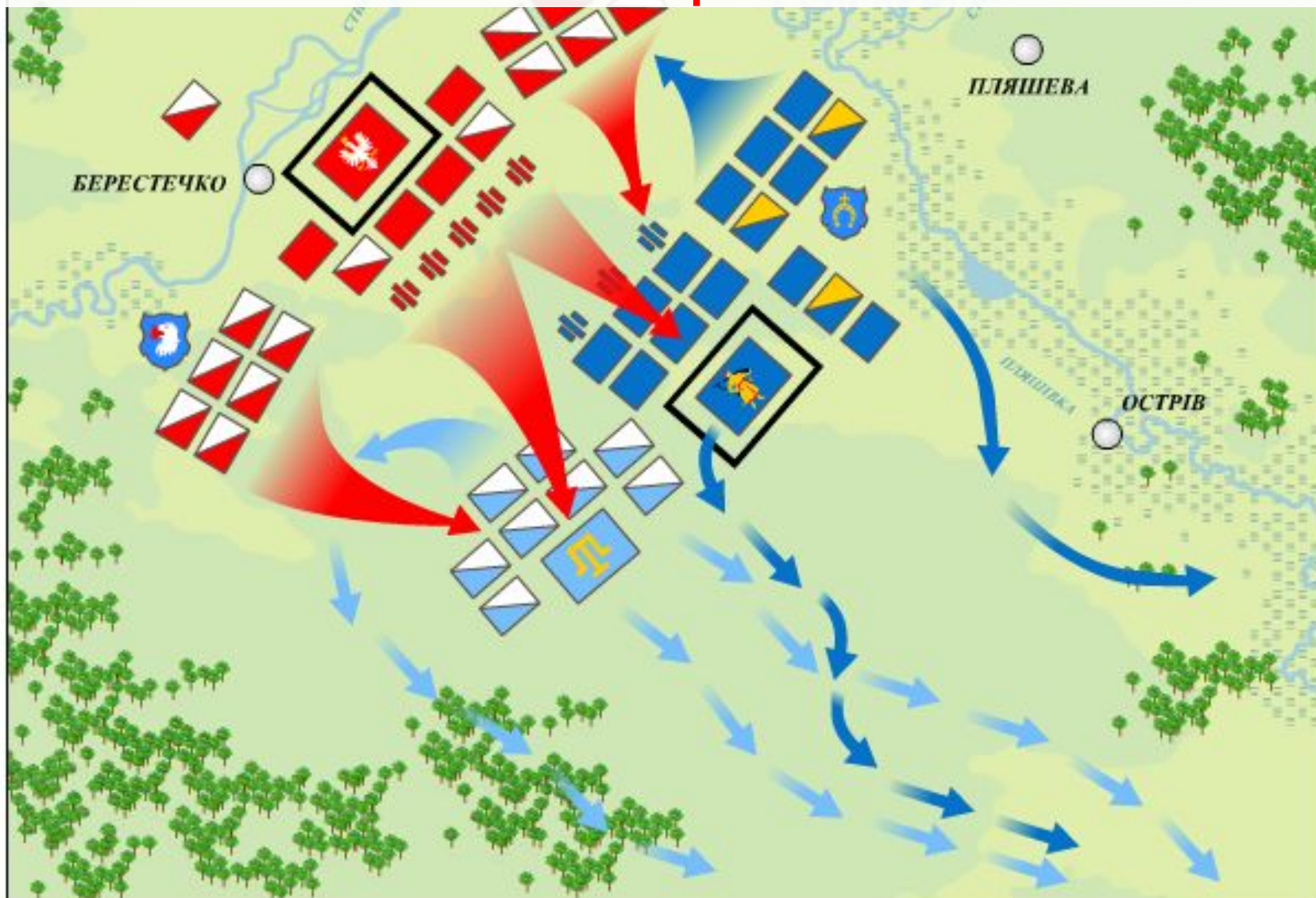
- Б.Хмельницький зібрав величезну армію у 100 тисяч, але через позицію хана Іслам-Гірея, котрий не хотів допустити розгрому Речі Посполитої, змушений був відмовитися від активних наступальних дій: понад місяць козацька армія маневрувала в районі Тернополя — Озерної — Колодного).
- За цей час Ян Казимир провів військо (близько 90—100 тисяч жовнірів, шляхтичів і 100 тисяч озброєних слуг) до Берестечка й до 25 червня переправити його через річку Стир.

Битва під Берестечком

18 червня — 1 липня 1651 р.

Удар королівських сил і втеча татар 30 червня

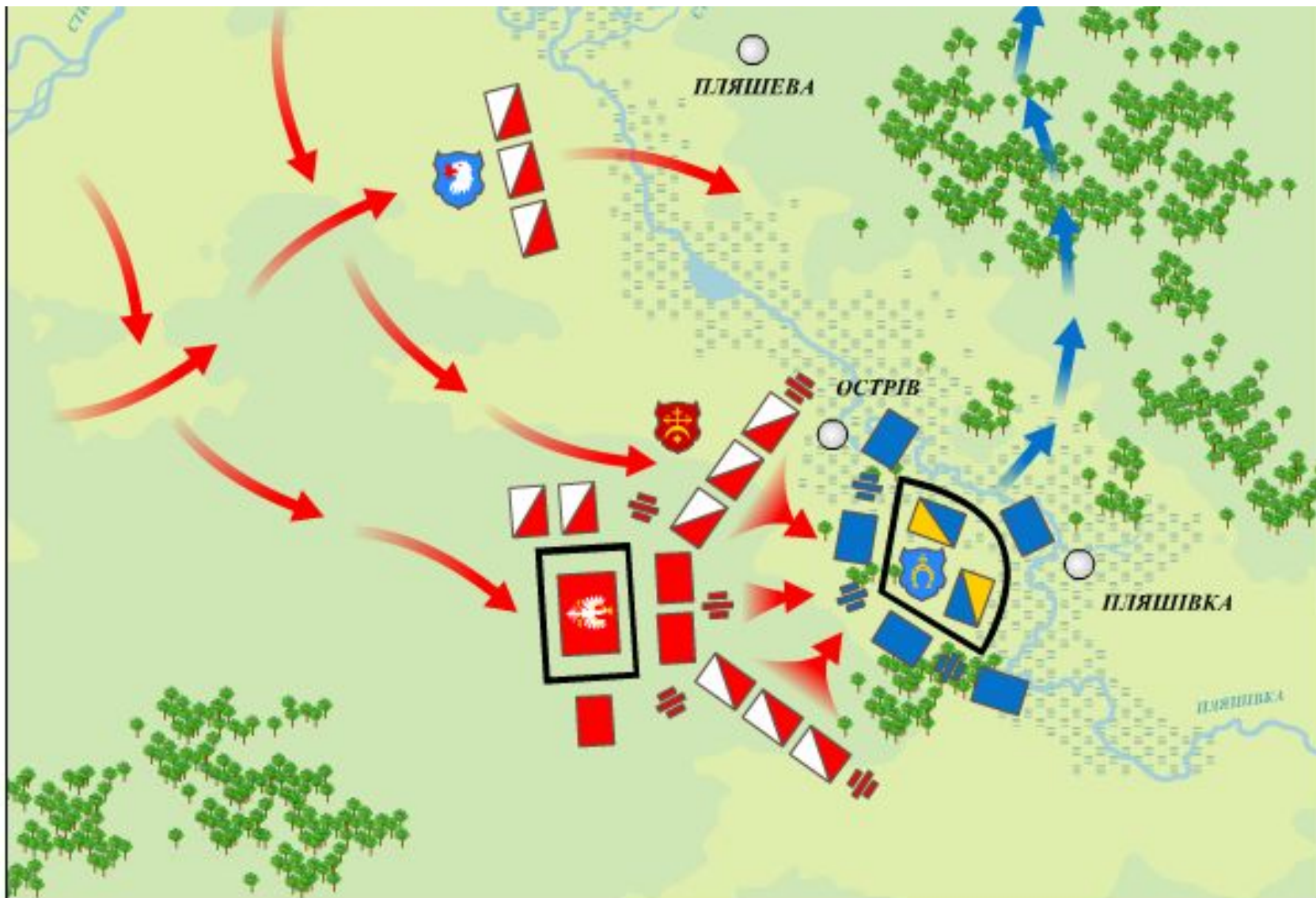
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ під ПРОВОДОМ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (події 1651 – 1657 рр.)

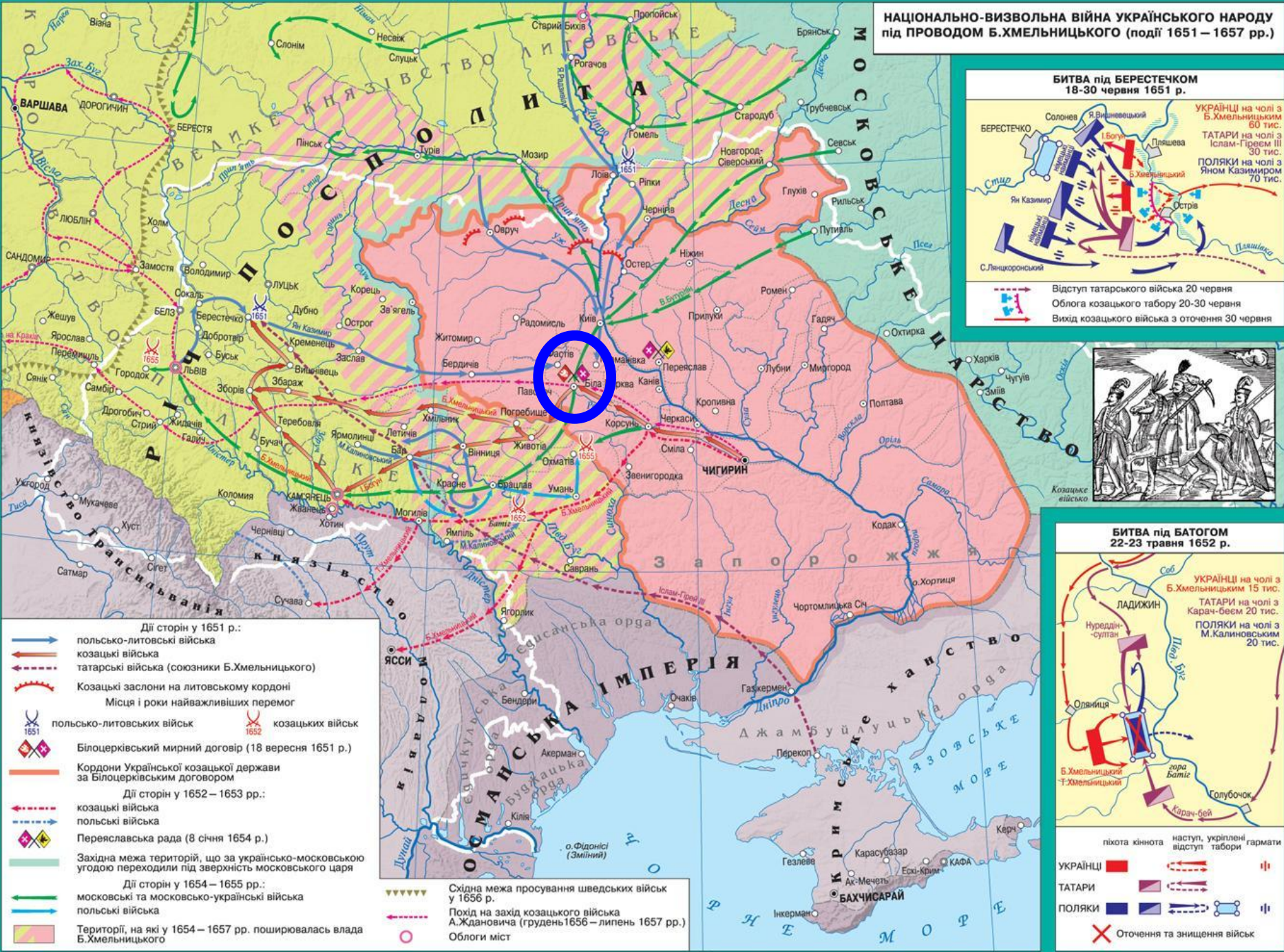
- Дії сторін у 1651 р.:**
- польсько-литовські війська
 - козацькі війська
 - татарські війська (союзники Б.Хмельницького)
 - Козацькі заслони на литовському кордоні
- Місця і роки найважливіших перемог**
- 1651 польсько-литовських військ
 - 1652 козацьких військ
- Білоцерківський мирний договір (18 вересня 1651 р.)
 - Кордони Української козацької держави за Білоцерківським договором
- Дії сторін у 1652 – 1653 рр.:**
- козацькі війська
 - польські війська
- Переяславська рада (8 січня 1654 р.)
- Західна межа територій, що за українсько-московською угодою переходили під зверхність московського царя**
- Дії сторін у 1654 – 1655 рр.:**
- московські та московсько-українські війська
 - польські війська
- Території, на які у 1654 – 1657 рр. поширювалась влада Б.Хмельницького**

- Східна межа просування шведських військ у 1656 р.
- Похід на захід козацького війська А.Ждановича (грудень 1656 – липень 1657 рр.)
- Облоги міст

Кінцева фаза битви

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ під ПРОВОДОМ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (події 1651 – 1657 рр.)

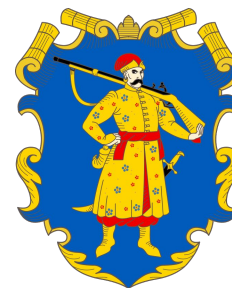
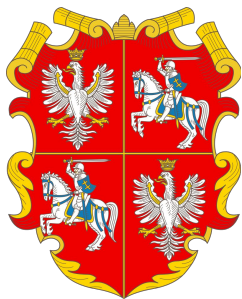

- Дії сторін у 1651 р.:**
- польсько-литовські війська
 - козацькі війська
 - татарські війська (союзники Б.Хмельницького)
 - Козацькі заслони на литовському кордоні
- Місця і роки найважливіших перемог**
- 1651 польсько-литовських військ
 - 1652 козацьких військ
- Білоцерківський мирний договір (18 вересня 1651 р.)
 - Кордони Української козацької держави за Білоцерківським договором
- Дії сторін у 1652 – 1653 рр.:**
- козацькі війська
 - польські війська
- Переяславська рада (8 січня 1654 р.)
- Західна межа територій, що за українсько-московською угодою переходили під зверхність московського царя
- Дії сторін у 1654 – 1655 рр.:**
- московські та московсько-українські війська
 - польські війська
- Території, на які у 1654 – 1657 рр. поширювалась влада Б.Хмельницького

- Східна межа просування шведських військ у 1656 р.
- Похід на захід козацького війська А.Ждановича (грудень 1656 – липень 1657 рр.)
- Облоги міст

Воєнні дії у 1651 рр.

Дата	Подія	Результат
1—10 березня 1651 р.	Облога поляками Вінниці	Зняття облоги і відступ польської армії
18 червня — 1 липня 1651 р.	<i>Битва під Берестечком</i>	Поразка української армії.
13—15 вересня 1651 р.	Облога польсько-литовським військом козацького укріпленого табору під Білою Церквою	Поляки не змогли захопити козацький Табір. Білоцерківський договір

Білоцерківський договір 1651 р.

Угода, підписана з представниками польського уряду гетьманом Б. Хмельницьким 18 вересня 1651 р. в місті Біла Церква після **Берестецької битви**.

Основні умови

- Територія, підпорядкована владі гетьмана, обмежувалася **Київським воєводством**. **Польська адміністрація поверталася** до Брацлавського та Чернігівського воєводств.
- Гетьман позбавлявся **права дипломатичних зносин з іншими державами** і повинен був **розірвати союз із Кримським ханством**. Гетьман мав **підпорядковуватися владі коронного гетьмана і короля**.
- За гетьманом зберігалася право призначати за згодою короля полковників і генеральних старшин. Хмельницький зберігав посаду гетьмана. **Після його смерті король отримував право призначати й звільняти гетьманів**.
- Кількість козацького реєстру скорочувалася до **20 тис. осіб**.
- Козаки мали право оселятися **виключно на королівських землях** («королівщинах») Київського воєводства. Козаки, що залишилися поза реєстром, поверталися до своїх панів і виконувати «звикле» послушення.
- **Магнати і шляхта отримували свої колишні маєтки**.
- **Євреї** отримали **дозвіл повернутися** на українські землі та відновили свої права на оренду.
- Зберігалися права і привілеї, надані православної церкві.
- Пани не мали права притягати до суду українську шляхту і київських міщан за участь у війні.
- Польським військам заборонялося розміщуватися у містах Київського воєводства, де перебували реєстрові козаки.

Зборівський мирний договір

1649 р.

результат Зборівської битви 1649 р.

Умови договору:

влада гетьмана поширюється на
**3 воєводства – Київське, Чернігівське,
Брацлавське**

реєстр – 40 тис. козаків

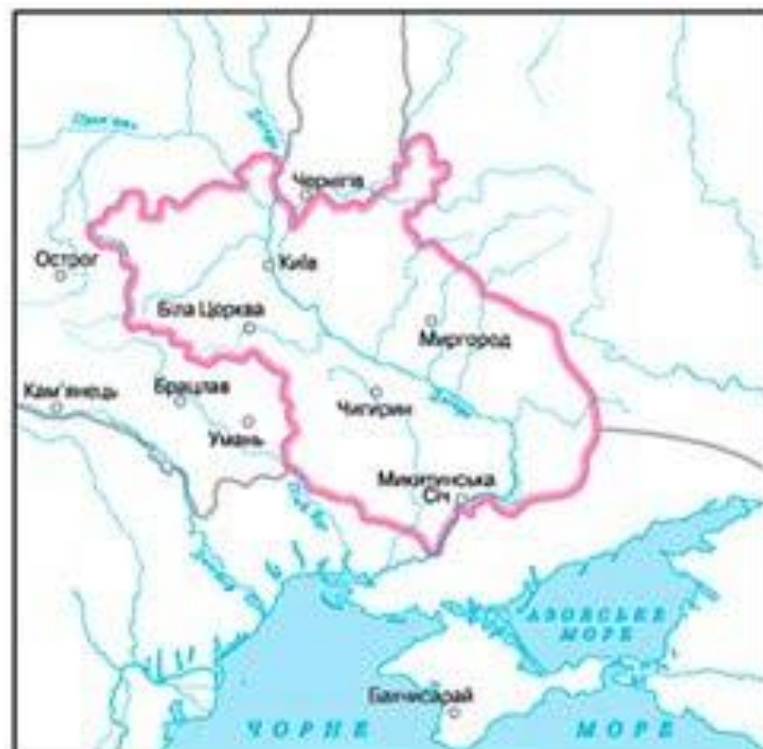
Білоцерківський мирний договір

1651 р.

результат Берестецької битви 1651 р.

влада гетьмана поширюється *лише на*
Київське воєводство

реєстр – 20 тис. козаків

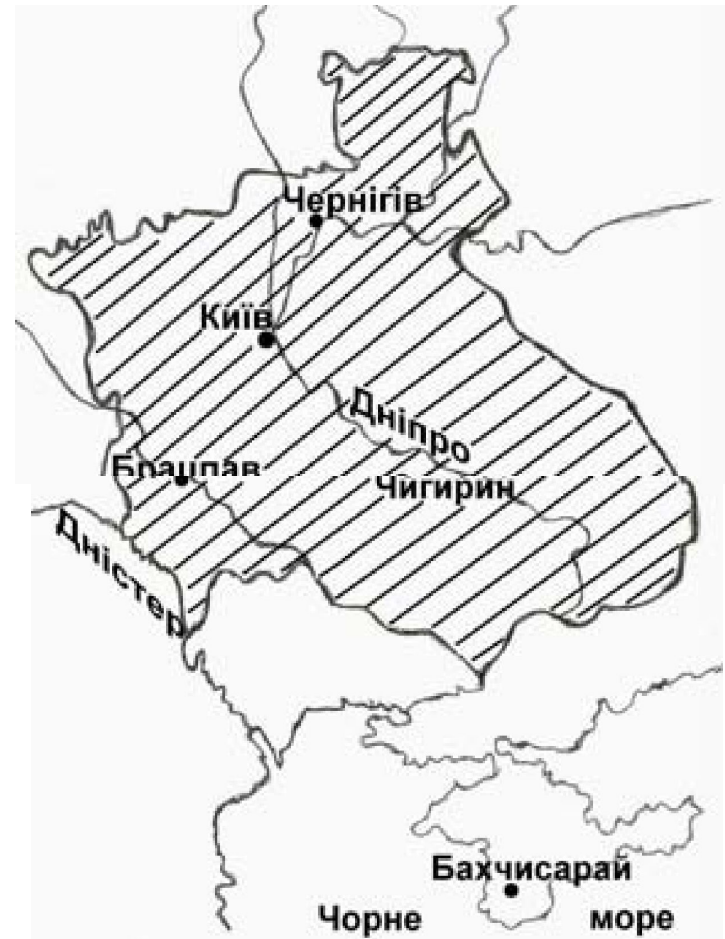
Ратифікація

- Під час ратифікації Білоцерківського договору сеймом Речі Посполитої **один** зі шляхтичів з Литви своїм «вето» заблокував рішення сейму.
- **Це дало змогу Б. Хмельницькому ігнорувати умови договору.**

ТЕСТУВАННЯ

На карті позначено територію Гетьманщини відповідно до умов

- А** Зборівського договору 1649 р.
- Б** Білоцерківського договору 1651 р.
- В** Бахчисарайського договору 1681 р.
- Г** «Вічного миру» 1686 р.

Позначте одну з причин поразки козацьких військ під Берестечком:

- А невміле керівництво військами;
- Б відступ татар та полон Б.
Хмельницького;
- В капітуляція основної боєздатної
частини армії Б. Хмельницького;
- Г хвороба Б. Хмельницького.

**Білоцерківський договір між
гетьманським урядом Б.
Хмельницького та представниками
польського короля Яна II Казимира
було укладено після битви під**

- А Корсунем.**
- Б Пилявцями.**
- В Берестечком.**
- Г Батогом.**

На карті позначено територію Гетьманщини відповідно до умов

- А** Зборівського договору 1649 р.
- Б** Білоцерківського договору 1651 р.
- В** Бахчисарайського договору 1681 р.
- Г** «Вічного миру» 1686 р.

За умовами Білоцерківського договору 1651 р.

- 1 польський король зобов'язувався припинити воєнні дії проти союзника гетьмана – Московського царства.
- 2 козацький реєстр встановлювався в 20 тис. осіб, шляхта одержувала дозвіл вернутися до своїх маєтків.
- 3 козацькою територією визнавалися лише землі Київського воєводства.

А 1, 2

Б 1, 3

В 2, 3

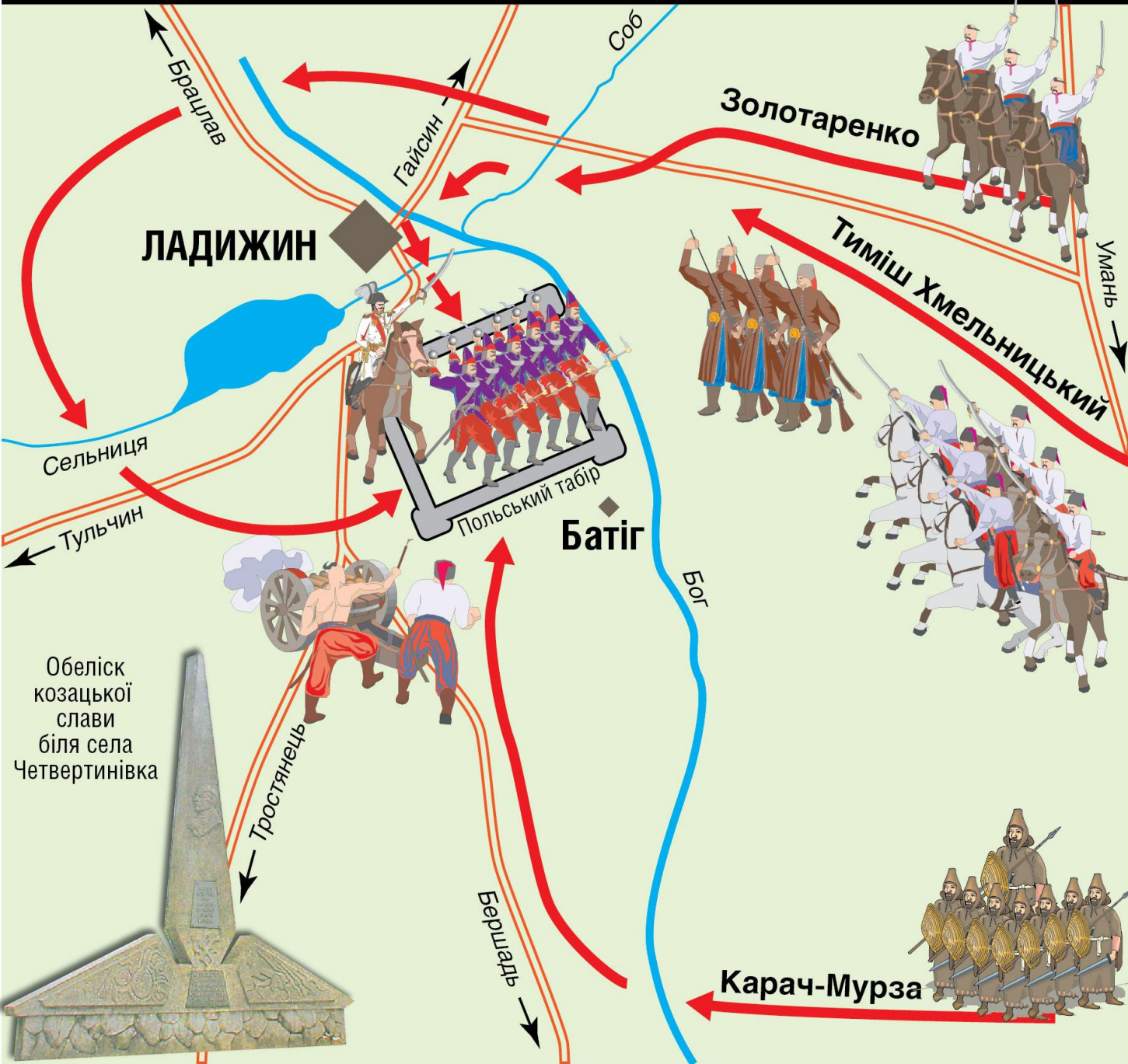
Г 1, 2, 3

**5. Бойові дії у 1652-1653 рр.
та Переяславська угода 1564
р.**

Воєнні дії у 1652—1653 рр.

Дата	Подія	Результат
22—23 травня 1652 р.	Битва під Батогом	Перемога української армії

Вій під Батогом 1-2 червня 1652 року

Обеліск козацької слави біля села Четвертинівка

- польсько-литовські війська
- козацькі війська
- татарські війська
- Козацькі загони
- Місце битви
- польсько-литовська територія 1651 р.
- Білоцерківщина
- Кордони України за Білоцерківщиною
- Дністер - козацькі війська
- Дністер - польські війська
- Переяславщина
- Західна межа за угодою 1651 р.
- Дністер - московські війська
- Дністер - польські війська
- Територія, яку втримав Б. Хмельницький

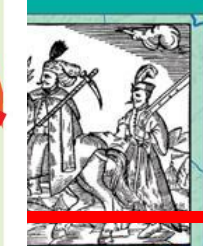
Інфографіка «УК» СЬКОГО НАРОДУ 1651 – 1657 рр.)

1 р.

УКРАЇНЦІ на чолі з Б. Хмельницьким 60 тис.
ТАТАРИ на чолі з Іслам-Греєм III 30 тис.
ПОЛЯКИ на чолі з Яном Казимиром 70 тис.

20 червня
з 20-30 червня
з 30 червня

під БАТОГОМ 1 червня 1652 р.

УКРАЇНЦІ на чолі з Б. Хмельницьким 15 тис.
ТАТАРИ на чолі з Карач-Беем 20 тис.
ПОЛЯКИ на чолі з М. Калиновським 20 тис.

- наступ, укріплені табори
- відступ, гармати
- гармати
- та знищення військ

Воєнні дії у 1652—1653 рр.

Дата	Подія	Результат
22—23 травня 1652 р.	Битва під Батогом	Перемога української армії
6—13 червня 1653 р.	Облога козаками Кам'янця-Подільського	Гетьман зняв облогу через посилення голоду та спалах епідемії чуми

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ під ПРОВОДОМ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (події 1651 – 1657 рр.)

- Дії сторін у 1651 р.:**
- польсько-литовські війська
 - козацькі війська
 - татарські війська (союзники Б.Хмельницького)
 - Козацькі заслони на литовському кордоні
- Місця і роки найважливіших перемог**
- 1651 польсько-литовських військ
 - 1652 козацьких військ
- Білоцерківський мирний договір (18 вересня 1651 р.)
 - Кордони Української козацької держави за Білоцерківським договором
- Дії сторін у 1652 – 1653 рр.:**
- козацькі війська
 - польські війська
- Переяславська рада (8 січня 1654 р.)
- Західна межа територій, що за українсько-московською угодою переходили під зверхність московського царя
- Дії сторін у 1654 – 1655 рр.:**
- московські та московсько-українські війська
 - польські війська
- Території, на які у 1654 – 1657 рр. поширювалась влада Б.Хмельницького
- Східна межа просування шведських військ у 1656 р.**
- Похід на захід козацького війська А.Ждановича (грудень 1656 – липень 1657 рр.)**
- Облоги міст

Воєнні дії у 1652—1653 рр.

Дата	Подія	Результат
22—23 травня 1652 р.	Битва під Батогом	Перемога української армії
6—13 червня 1653 р.	Облога козаками Кам'янця-Подільського	Гетьман зняв облогу через посилення голоду та спалах епідемії чуми
11 жовтня — 5 грудня 1653 р.	Облога україно-кримським військом польського укріпленого табору під Жванцем	Знята в результаті досягнення кримським ханом угоди з поляками

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ під ПРОВОДОМ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (події 1651 – 1657 рр.)

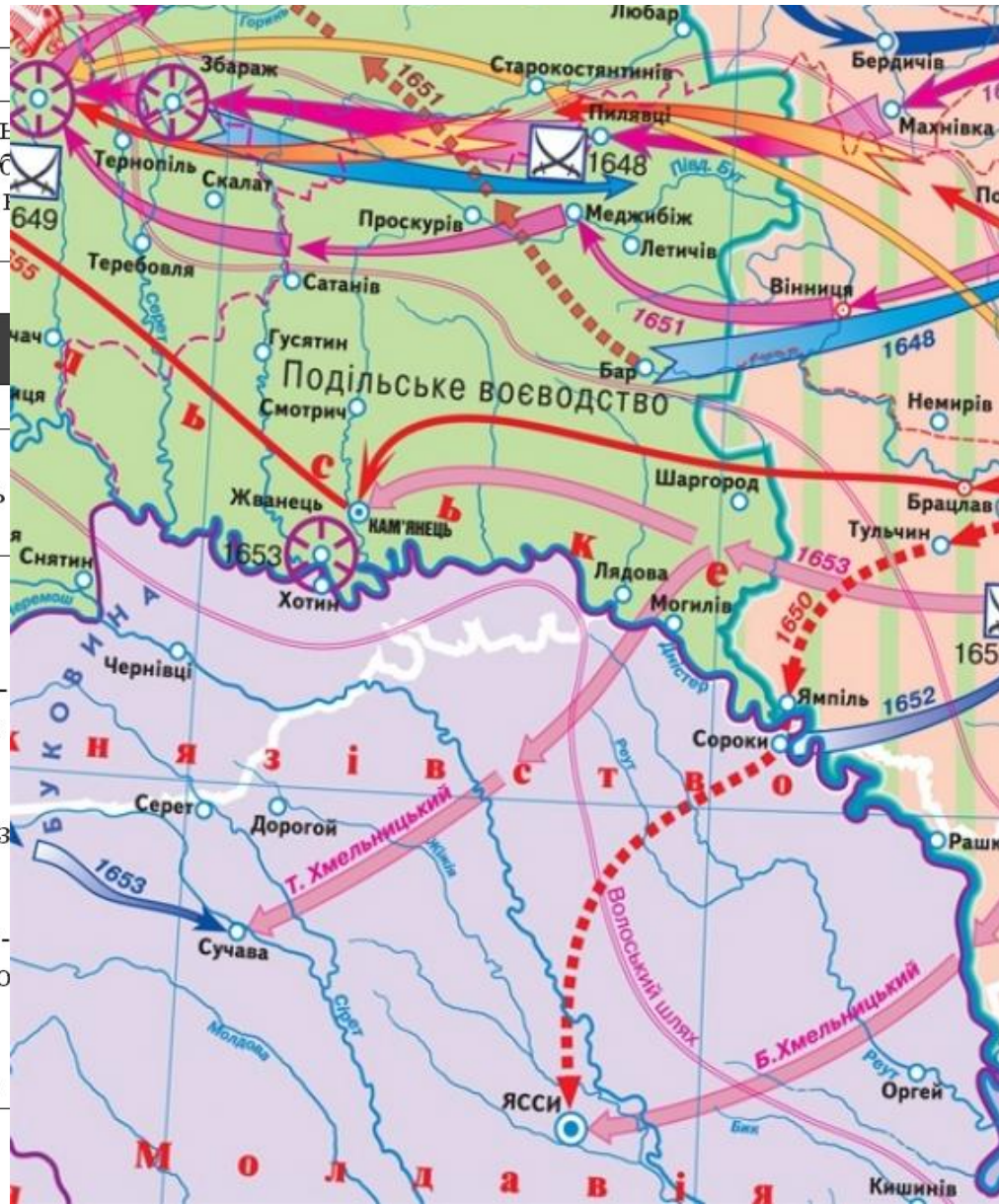
- Дії сторін у 1651 р.:**
- польсько-литовські війська
 - козацькі війська
 - татарські війська (союзники Б.Хмельницького)
 - Козацькі заслони на литовському кордоні
- Місця і роки найважливіших перемог**
- 1651 польсько-литовських військ
 - 1652 козацьких військ
- Білоцерківський мирний договір (18 вересня 1651 р.)
 - Кордони Української козацької держави за Білоцерківським договором
- Дії сторін у 1652 – 1653 рр.:**
- козацькі війська
 - польські війська
- Переяславська рада (8 січня 1654 р.)
- Західна межа територій, що за українсько-московською угодою переходили під зверхність московського царя
- Дії сторін у 1654 – 1655 рр.:**
- московські та московсько-українські війська
 - польські війська
- Території, на які у 1654 – 1657 рр. поширювалась влада Б.Хмельницького
- Східна межа просування шведських військ у 1656 р.**
- Похід на захід козацького війська А.Ждановича (грудень 1656 – липень 1657 рр.)**
- Облоги міст

Молдавські походи

Прагнення Б. Хмельницького досягти якомога ширшого політичної ізоляції Речі Посполитої

I похід
(серпень—вересень 1650 р.)

Україно-кримське військо (60 тис. козаків і 30 тис. татар) оволоділо Яссами. Молдавський господар В. Лупу уклав договір, за яким вступав у союз із Хмельницьким і зобов'язувався не допомагати Речі Посполитій. Гарантією союзу мав стати шлюб його доньки і Т. Хмельницького

стратегічних планів командування Молдавію як плацдарму на Україну

V похід
(серпень—вересень 1653 р.)

1653 р. В. Лупу втратив владу. Йому було за наказом убито 6-тисяч козаків, очолюючись. 11 серпня почалися облоги Хотини. 2 вересня в Хотині смертельно поранено через кілька днів після укладеного договору капітуляції, за якої козаки припинили військові дії в Сучаву

**Скликана в Переяславі гетьманом Б.
Хмельницьким військова рада мала
вирішити питання про**

- А** перехід Війська Запорозького під зверхність московського царя.
- Б** погодження з умовами російсько-польського Віленського перемир'я.
- В** утворення українсько-швецької антипольської коаліції.
- Г** припинення бойових дій проти Речі Посполитої.

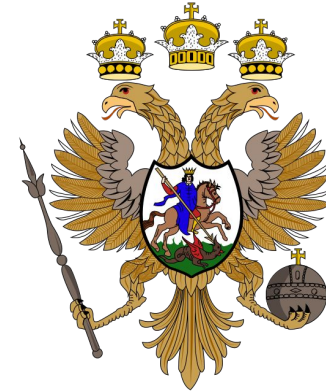
**Становище
Української козацької
держави
у 1653 р.**

Внутрішньополітичне становище

- **Спустошення** цілих районів Правобережжя, де відбувалися воєнні дії.
- **Голод** другої половини 1652 і весни 1653 р.
- **Епідемії холери і чуми**, що лютували в 1650—1653 рр.
- **Масове переселення** на Лівобережжя, Слобожанщину, до Московії та Молдови населення з Правобережжя.
- **Занепад сільського господарства, ремесел, промислів і торгівлі** загрожував паралізувати подальшу боротьбу.
- Загальне **зменшення кількості населення** у період від 1648 до літа 1653 р. становило не менше **30—40 %**.
- **Скорочення українського війська** порівняно з 1648—1651 рр. **вдвічі** (до 40—50 тис. осіб).
- Поширення в суспільстві ознак **емоційно-психологічної втоми**, зневіри, розчарування і промосковських настроїв.

Зовнішньополітичне становище

- **Ускладнення** становища України **внаслідок помилок**, допущених гетьманом в оцінці співвідношення сил у Південно-Східній Європі. Зокрема, можливих наслідків установалення династичних зв'язків з Молдавією.
- **Утворення антиукраїнської коаліції** у складі Речі Посполитої, Валахії, Трансільванії і Молдови.
- Дедалі очевидною стає неможливість для України переможно завершити війну проти Речі Посполитої **без сильних союзників**.
- Жванецька кампанія засвідчила **безперспективність союзу з кримським ханом**.
- **Активізація зусиль турецького султана і московського царя** встановити свій **протекторат** (покровительство) над Українською козацькою державою.
- Уряд Речі Посполитої не вважав війну з Україною завершеною і готувався до нової воєнної кампанії.

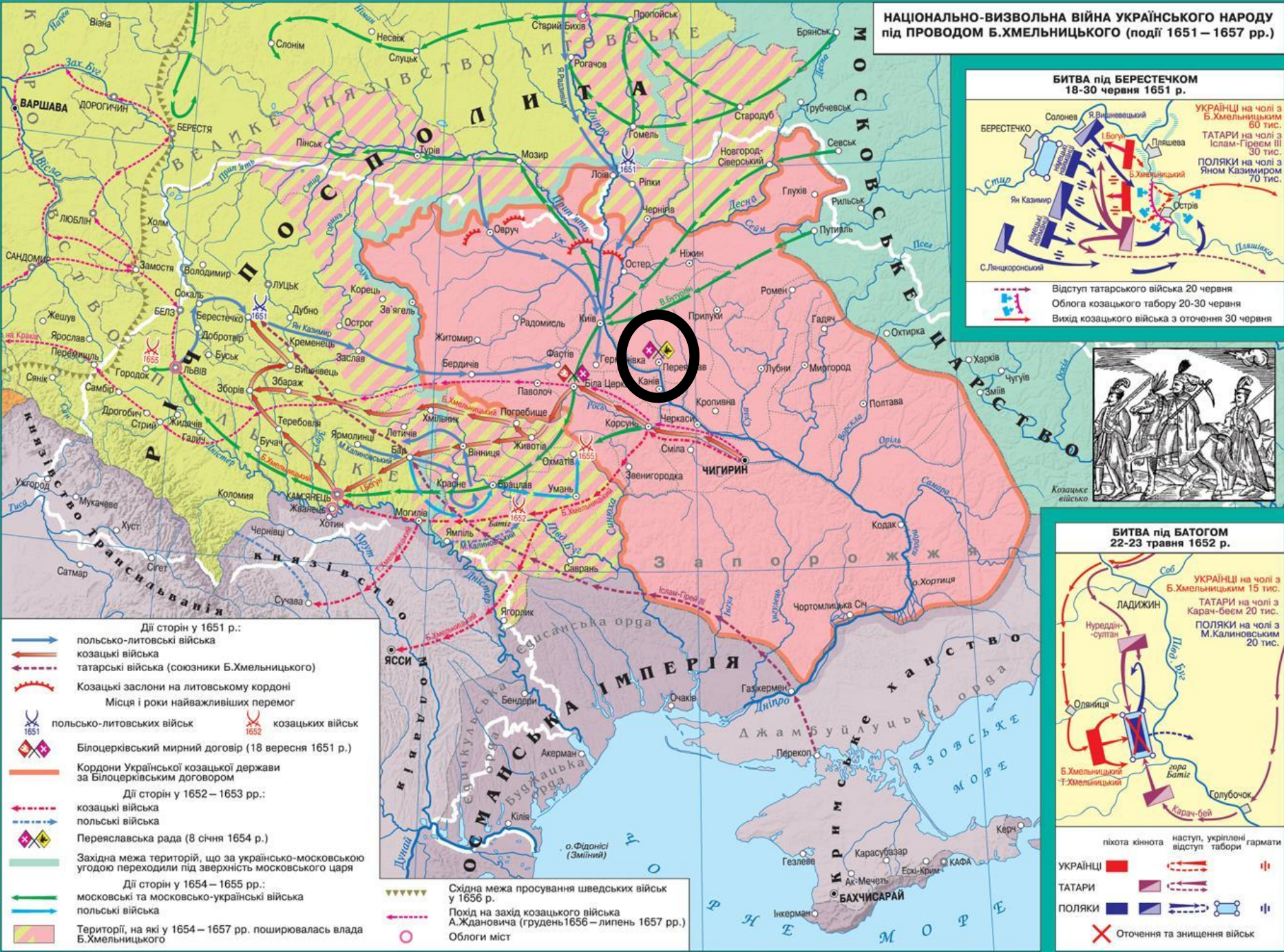
Переяславська угода 1654 р.

Угода була оформлена в березні 1654 р. у Москві. Українські послы представили **«Просительні статті про права усього малоросійського народу»** із 23 пунктів і отримали на них відповідь у вигляді **11 царських резолюцій і трьох окремих жалуваних грамот**, відомих під назвою

«Березневі статті».

Оригінал до наших днів не зберігся.

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ під ПРОВОДОМ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (події 1651 – 1657 рр.)

БИТВА ПІД БЕРЕСТЕЧКОМ 18-30 червня 1651 р.

УКРАЇНЦІ на чолі з Б.Хмельницьким 60 тис.
ТАТАРИ на чолі з Іслам-Греєм III 30 тис.
ПОЛЯКИ на чолі з Яном Казимиром 70 тис.

С.Львизкоронський

Відступ татарського війська 20 червня
Облога козацького табору 20-30 червня
Вихід козацького війська з оточення 30 червня

БИТВА ПІД БАТОГОМ 22-23 травня 1652 р.

УКРАЇНЦІ на чолі з Б.Хмельницьким 15 тис.
ТАТАРИ на чолі з Карач-беем 20 тис.
ПОЛЯКИ на чолі з М.Калиновським 20 тис.

піхота кіннота наступ, укріплені відступ табори гармати

УКРАЇНЦІ
ТАТАРИ
ПОЛЯКИ

Оточення та знищення військ

- Дії сторін у 1651 р.:**
- польсько-литовські війська
 - козацькі війська
 - татарські війська (союзники Б.Хмельницького)
 - Козацькі заслони на литовському кордоні
- Місця і роки найважливіших перемог**
- 1651 польсько-литовських військ
 - 1652 козацьких військ
- Білоцерківський мирний договір (18 вересня 1651 р.)
 - Кордони Української козацької держави за Білоцерківським договором
- Дії сторін у 1652 – 1653 рр.:**
- козацькі війська
 - польські війська
- Переяславська рада (8 січня 1654 р.)
- Західна межа територій, що за українсько-московською угодою переходили під зверхність московського царя
- Дії сторін у 1654 – 1655 рр.:**
- московські та московсько-українські війська
 - польські війська
- Території, на які у 1654 – 1657 рр. поширювалася влада Б.Хмельницького

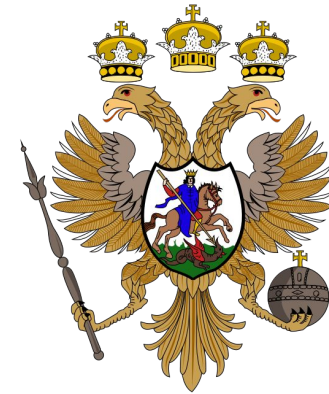
- Східна межа просування шведських військ у 1656 р.
- Похід на захід козацького війська А.Ждановича (грудень 1656 – липень 1657 рр.)
- Облоги міст

Олексій І Тишайший

СЪБРАЗЪ ВЕЛИКАГО
ЦАРЯ И ВЕЛИКАГО
КНЯЗЯ АЛЕКСѢЯ МИХАЙЛОВИЧА
ВСЕА ВЕЛИКІА ІМАЛВА
І БѢЛВА РОССІИ САМОДЕЯЦА.

10-й
Цар Московський
(1629 — 1676)

“Березневі статті”

- **Збереження прав і вольностей гетьмана Б. Хмельницького і всього Війська Запорозького.**
- 60-тисяч козацького реєстру, українці самі «розбір зроблять, хто буде козак, а хто мужик.
- Гетьману дозволялося зноситися з іншими державами за умови повідомлення царя. Зносини з польським королем і турецьким султаном заборонялися без царського наказу.
- Українські урядники — війти, бурмістри, райці, лавники — повинні збирати всякі доходи (грошима і збіжжям) й передавати їх до царської казни через тих людей, яких пришле цар. Ці ж люди повинні наглядати за правильним збором податків.
- Встановлення розмірів платні генеральній старшині, у їх володіння (а також полковникам і полковій старшині) надавалися також млини.
- Невтручання московських урядовців у справи України. Підтвердження козацьких прав і привілеїв.
- Підтвердження права київського митрополита і всього православного духовенства на маєтності, якими вони володіли.
- Московський уряд зобов'язувався вступити у війну з Річчю Посполитою весною 1654 р.
- Утримання московських залог на кордонах з Річчю Посполитою.
- Захист українських земель від нападів татар. У випадку татарських нападів на українські землі передбачалася організація спільних україно-московських походів.

Значення

- Юридично зафіксувала **акт відокремлення** і незалежності від Речі Посполитої Війська Запорозького та оформлення над ним **протекції московського царя**.
- Відкрила перед Україною реальну **перспективу** за допомогою Московської держави **довести війну з Річчю Посполитою до перемоги і об'єднати всі українські землі в межах однієї держави**.
- **Стала поворотним пунктом в історії України, Росії та всієї Східної Європи**. Відстала та ізольована до цього від Європи **Росія здійснила важливий крок на шляху до перетворення на велику державу**.
- Доля України на кілька століть стала в усьому — доброму і поганому — пов'язана з долею Росії.

Частина вищого українського суспільства, козацька старшина, зокрема Іван Богун, Осип Глух, Григорій Гуляницький, Іван Сірко, Петро Дорошенко, Михайло Ханенко, а також духівництво та київський митрополит не підтримали угоди й **відмовилися присягати цареві**. Не прийняли угоди цілі козацькі полки: Брацлавський, Кропивнянський, Полтавський (царських представників там побили киями), Уманський та деякі міста, зокрема, Чорнобиль.

Не присягла Запорозька Січ.

**Стефан-
Адам
(Сильвестр)
Косів**

Митрополит
Київський,
Галицький і всієї
Русі
1600—1657

ТЕСТУВАННЯ

Перші договірні статті, що визначали юридичні засади українсько-російських відносин та устрій Української козацької держави були укладені

А Б. Хмельницьким.

Б І. Виговським.

В П. Дорошенком.

Г І. Мазепою.

Пошуки союзників у Москві були обумовлені:

- А православним віросповіданням двох народів;
- Б бажанням встановити козацькій устрій у московських землях;
- В перевагами самодержавної форми правління в Московському царстві;
- Г союзом з кримським ханом.

**«Березневі статті» Б. Хмельницького
були узгоджені й затверджені у:**

А Переяславі;

Б Києві;

В Москві;

Г Варшаві.

Березневі статті були підписані:

А 1649 р.;

Б 1650 р.;

В 1651 р.;

Г 1654 р.

Скликана в Переяславі гетьманом Б. Хмельницьким військова рада мала вирішити питання про

- А** перехід Війська Запорозького під зверхність московського царя.
- Б** погодження з умовами російсько-польського Віленського перемир'я.
- В** утворення українсько-швецької антипольської коаліції.
- Г** припинення бойових дій проти Речі Посполитої.

Перші договірні статті, що визначали юридичні засади українсько-російських відносин та устрій Української козацької держави були укладені

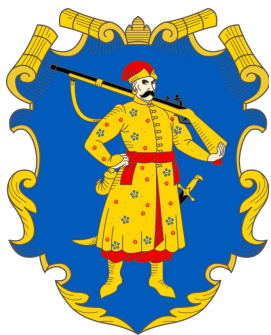
А Б. Хмельницьким.

Б І. Виговським.

В П. Дорошенком.

Г І. Мазепою.

6. Війна проти Речі Посполитої 1564-1566 рр.

“Війна двох Русей за Русь третю”

Війна козацьких та московських
військ з польщею за білоруські землі

Нова війна з Польщею

- **Літом 1654 р.** з'єднані українсько-московські сили перейшли в наступ проти Польщі і досягли чималих успіхів.
- Головні бої точилися на **Правобережжі, Білорусі й Західній Україні.**
- Під час білоруських походів виникло певне напруження щодо питання — **кому мають належати завойовані землі: чи Війську Запорізькому, чи Москві.**

Воєнні дії 1654—1655 рр.

Дата	Подія	Результат
23—25 березня 1654 р.	Облога польськими військами Умані	Поляки не змогли взяти місто і відступили
29 листопада— 9 грудня 1654 р.	Облога поляками Брацлава	Після запеклих боїв місто було захоплено
19—29 січня 1655 р.	Битва під Охматовим	Жоден із супротивників переваги у битві не здобув. З обох сторін загинуло до 30 тис. осіб
19—30 вересня 1655 р.	Облога Хмельницьким Львова	Знята після сплати мешканцями міста викупу
20—21 листопада 1655 р.	Битва під Озерною Після запеклих боїв місто було захоплено	Україно-московська армія завдала поразки татарам. Хан розірвав союз з Річчю Посполитою і поновив дружні стосунки з Хмельницьким

Козацький устрій у Білорусі

- Б.Хмельницький вимагав визнання прав козацької держави **«на всю стару Україну, або Русь (Роксолянню), де грецька віра і мова їх ще існує, аж по Вислу»** і підтримував козацький рух на Сході Білорусі під проводом **К. Поклонського**.
- 1655—1657 рр. існував **Білоруський полк** під владою Війська Запорозького.
- В 1656 р. Хмельницький прийняв під свій протекторат **Слуцьке князівство**, яке належало князю Б. Радзівілові, а в 1657 р. **Старий Бихов** та на прохання пинської шляхти прийняв під свій, своїх наступників і Війська Запорозького протекторат **Пинський, Мозирський і Туровський повіти**.
- **Смерть Б.Хмельницького припинила дальшу експансію України на білоруські землі, але традиція «Руської Держави» збереглася в українській політиці за Івана Виговського, а відгуки її знаходимо й пізніше.**

ТЕСТУВАННЯ

7. Віленське перемир'я і пошук нових союзників

Віленське перемир'я 1656 р.

Віленське перемир'я — угода між Річчю Посполитою і Московською державою, досягнута в серпні - жовтні 1656 р. у місті Вільно.

Українська делегація, на вимогу польської сторони, не була допущена до участі у виробленні умов Віленського перемир'я, а висунуті гетьманом Богданом Хмельницьким пропозиції були відкинуті.

Умови перемир'я

- Припинення воєнних дій між Московською державою і Річчю Посполитою.
- Обидві держави брали на себе зобов'язання **не розпочинати переговорів про мир зі Швецією.**
- Домовленість про **ведення спільних воєнних дій проти Швеції та Бранденбургу.**
- **Можливість обрання царя Олексія Михайловича польським королем після смерті Яна Казимира.**

Вплив на політику Б.Хмельницького

- Сепаратне Віленське перемир'я в Україні сприймалось як зрада.
- Б.Хмельницький **почав шукати нових союзників**, не загострюючи до часу відносин з царем Олексієм.
- Було укладено **союз з Швецією, Трансільванією і Бранденбургом**, внаслідок чого українські козаки брали участь разом із союзниками у взятті **Варшави, Кракова**, ряду інших польських міст.
- Для створення антипольської коаліції багато зусиль приклав **І.Виговський**.

Проти Польщі у союзі з Трансільванією і Швецією (1656—1657 рр.)

1656 р.

Вересень —
жовтень

Хмельницький уклав угоду з трансільванським князем Дьєрдем II Ракоці, спрямовану проти Речі Посполитої. Є підстави вважати, що вона передбачала визнання західноукраїнських земель складовою Української козацької держави

Жовтень

Україно-трансільванська угода була ратифікована Старшинською радою

Кінець
грудня

На допомогу трансільванському війську, яке порушило кордони Речі Посполитої, Хмельницький надіслав корпус під проводом наказного гетьмана А. Ждановича, а згодом — ще кілька полків, очолюваних І. Богуном (усього близько 20 тис. осіб)

1657 р.

2—3 лютого	Під Самбором до трансільванського князя приєднався авангард козацького війська, а пізніше в табір під Перемишлем прибули основні сили козаків
Перша половина лютого	Трансільвансько-українські війська розпочали наступ у напрямку Кракова , спустошуючи на своєму шляху міста і села
18 березня	Взяття Кракова. Через день трансільвансько-українські війська залишили місто і рушили на з'єднання з армією шведського короля Карла X
1 квітня	У Хмелеві шведська і трансільвансько-українська армії об'єдналися. За наполяганням Карла X було вирішено завдати рішучого удару по ворогу. Армії перейшли Віслу і до 14 травня захопили Замостя, Люблін і Берестя.
9 червня	Взяття Варшави

Розгром трансільванського війська

1657 р.

Середина
червня

Становище союзників погіршилося. Річ Посполита мобілізувала сили для контрнаступу. Карл X із частиною козаків залишив Польщу, польські війська вторглися в Трансільванію. Після кількох поразок **Дьєрдь II Ракоці** почав шукати шляхів до порозуміння з поляками

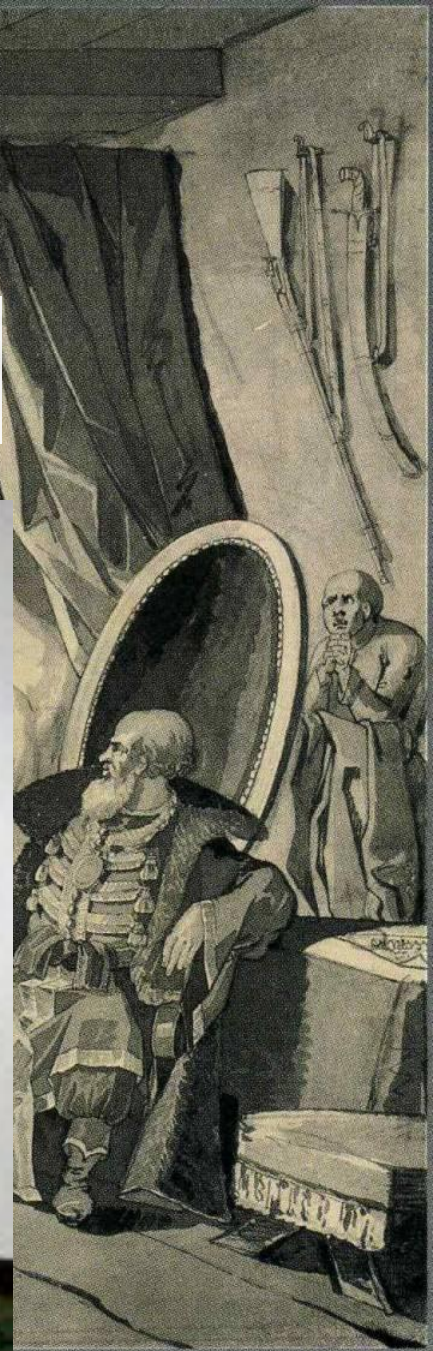
24 червня

Трансільванський князь вступив у переговори з польським командуванням і **капітулював**. **Жданович** залишив князя і незабаром об'єднався з полками Ю. Хмельницького, що рухалися йому на допомогу

Середина
липня

Трансільванська армія, залишена напризволяще Дьєрдем II Ракоці, була вщент розгромлена татарами під Вишнівчином. Провал трансільвансько-українського походу не дозволив Хмельницькому реалізувати свій план возз'єднання українських земель у межах єдиної держави

**Місце захоронення Хмельницького
в Іллінській церкві**

Оцінка діяльності Б.Хмельницького

“Будь славен вовік, о
муже ізбранне,
Вольности отче,
герою Богдане!”

Г. Сковорода (XVIII ст.)

“... Ой, Богдане!
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Україну,
Що, колисаючи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала долю.
Ой Богдане, Богданочку!
Якби була знала,
У колисці б задушила,
Під серцем приспала.

Т.Г.Шевченко. “Розрита могила”.

(XIX ст.)

ТЕСТУВАННЯ

Хто з європейських монархів були союзниками Б. Хмельницького у 1656–1657 рр.?

- А Московський цар і кримський хан;
- Б кримський хан і семигородський князь;
- В семигородський князь і шведський король;
- Г московський цар і семигородський князь.

Під час Національно-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої бойові дії проходили на:

- А Київщині, Чернігівщині, Переяславщині;
- Б Брацлавщині, Волині, Поділлі, Галичини, Київщині;
- В Київщині, Брацлавщині, Чернігівщині, Поділлі;
- Г Чернігівщині, Переяславщині, Брацлавщині, Волині.

Установіть відповідність між назвою угоди та одним з її положень:

А Зборівська угода	1 реєстр скорочено до 20 тис. козаків. Решта селян — мали повернутись до своїх панів
Б Білоцерківська угода	2 реєстр у 40 тис. козаків, зберігалися вольності Війська Запорозького
В Березневі статті	3 реєстр у 60 тис. козаків, підтверджені права та привілеї Війська Запорозького
Г Віленське перемир'я	4 припинення воєнних дій між Польщею та Росією
	5 українські землі поділено між Московією та Польщею по Дніпру

Установіть відповідність між назвою угоди та одним з її положень:

А Зборівська угода	2 реєстр у 40 тис. козаків, зберігалися вольності Війська Запорозького
Б Білоцерківська угода	1 реєстр скорочено до 20 тис. козаків. Решта селян — мали повернутись до своїх панів
В Березневі статті	3 реєстр у 60 тис. козаків, підтверджені права та привілеї Війська Запорозького
Г Віленське перемир'я	4 припинення воєнних дій між Польщею та Росією
	5 українські землі поділено між Московією та Польщею по Дніпру

Установіть відповідність між датами та подіями.

А Червень–серпень 1649 р.	1 битва під Батогом
Б травень 1652 р.	2 облога Львова
В вересень–жовтень 1648 р.	3 облога Збаража
Г вересень–грудень 1653 р.	4 облога Жванця
	5 битва під Пилявцями.

Установіть відповідність між датами та подіями.

А Червень–серпень 1649 р.	3 облога Збаража
Б травень 1652 р.	1 битва під Батогом
В вересень–жовтень 1648 р.	2 облога Львова
Г вересень–грудень 1653 р.	4 облога Жванця
	5 битва під Пилявцями.

Який варіант заповнення пропусків у поданому нижче твердженні є правильним?

«У жовтні 1656 р. переговори завершилися підписанням _____ між Річчю Посполитою та _____. Це викликало обурення _____. І він вступає у воєнний союз з Трансильванією та _____».

- А** Андрусівського перемир'я, Московською державою, гетьмана П. Дорошенка, Османською імперією.
- Б** Гадяцького договору, Гетьманщиною, царя Олексія Михайловича, Кримським ханством.
- В** Віленського перемир'я, Московською державою, гетьмана Б. Хмельницького, Швецією.
- Г** «Вічного миру», Московською державою, султана Магомета IV, Гетьманщиною.